

♦♦♦ SZEMLE

♦♦♦ HUNGAROSZLOVAKOLÓGIAI FIGYELŐ

HRABOVEC, Emília, *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky (1962–1989)* [Szlovákia és a Szentszék a Vatikán keleti politikájában] (Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava 2016) 409 o.

Folyóiratunk 2013/1. számában ismertettük a professzor asszony azonos témájú monográfiáját a Szentszék és Szlovákia viszonyáról 1918–1927 között. A megnyíló vatikáni források és a hazai társadalmi-politikai helyzet alapján változtatja meg a szlovák keresztény szellemiségű elit állásfoglalását Szlovákia fondorlatos bekényszerítéséről Csehszlovákiába. Ma már nem ha-zaárulás a felismerés, hogy 1918-ban a Magyar Királyság autonómia-keretében is maradt volna életlehetősége a szlovák nemzetnek. „*Terra incognita*” ez a kötet is, további lehetőséget nyújtva új ismeretek szerzésére és ezáltal a szlovák szellemi élet gyökereinek feltárására.

Jozef Tomko bíboros, a szlovák ügy elkötelezett vatikáni szervezője jogos elismeréssel közli előszavában, hogy a szerzőt kutatómunkája nyomán kinevezték a Történelemtudományok Pápai Bizottságának tagjává.

Igen fajsúlyos Hrabovec bevezetője a csehszlovák politikai vezetés sajátosságáról, miszerint a vezetők avval büszkélkedtek, hogy Lengyelországtól eltérően náluk sikerült elnyomni az egyházi ellenzékét (11), elsőként felvenni a „szocialista” címet. Szlovákia egyházi szempontból is egészen más test volt az összetakolt államban, mind nemzeti, történelmi, mind kulturális szempontból. A cseh katolicizmusnak voltak ugyan kiemelkedő személyiségei, de nemzeti szempontból marginális tényező, ami a katolikus tömegek átlépésében csúcsonodott ki a Csehszlovák Egyházba (13). Ennek része volt *a több mint három millió szinte kivétel nélkül katolikus szudétánémet kiűzése*, s a helyükre érkezők nyomán üresek és omladozók lettek a templomok (14).

Szlovákiában a nép a katolikus egyház keretében élhette Mária-tisztelő és a pápát elismerő szlovákságát. A szlovákok nem feledkeztek meg 1939-ben létrejött első modern államukról, történelmük vallási és nemzeti identitásáról, és mindvégig idegenkedtek a közös államtól (15), amely a katolicizmus likvidálásával akarta a szlovákokat csehszlovákká asszimilálni. Ezt jelezte Clemente Micara, az első prágai apostoli nuncius már 1923-ban írt jelentésében. A helyzet 1946-ra sem változott. A harc Szlovákiáért nem a csehek és a szlovákok, hanem Prága és a Vatikán között folyt (17). A prágai vezetés betiltotta azokat a szlovák templomi énekeket, amelyekben nemzeti motívumot találtak, és likvidálták a címerből a szlovák kettős keresztet, a Kriváň alatti pástortúzzal helyettesítve (18).

Szerzőnk a következő, „A vatikáni keleti politika történeti összefüggésben” c. fejezetben Erdő Péternek a *Magyar Sionban* (2008/2.) közölt tanulmányára hivatkozva írja, hogy a magyar püspökök másképp nevezhettek ki *ordinarius substitutust* (21-22), majd a II. Vatikáni Zsinatig összefoglalja a kapcsolatok alakulását, Fejérdy Andrást idézve (41).

A „Tárgyalások a Vatikán és Prága között a hatvanas években” c. fejezetből néhány érdekes magyar vonatkozás. Emília Hrabovec találóan foglalja össze a vatikáni politika alakulását, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a Nyugat nem vet be katonai eszközöket Magyarország megvédésére 1956 után. 1965-ben a Csehszlovákiával és Magyarországgal folytatott tárgyalások után csak Magyarország írta alá a korlátozott *modus vivendit* (63).

Különösen érdekes és tanulságos a szlovák püspökök 1963. szeptember 14-i látogatása a Cirill-Metód millenium alkalmából. VI. Pál pápa „készült” a szlovákokból. Szerzőnk jelzi, hogy a Szentatya hangsúlyozta a szlovák kontinuitást a szlovák apostolaival, megáldotta és megcsókolta a szlovák zászlót a kettőskereszttel, amit három évvel korábban távolítottak el a szocialistává nyilvánított ország címeréből, hogy eltöröljék a szlovák történelem keresztény identitását. Pedig „egyházi környezetben is megszólaltak ellenséges nemzeti egoizmusok a szlovákok intézményes emancipációjával szemben”. Boba Imrére és Kniezsa Istvánra hivatkozik, akik „tagadták, hogy a cirill-metódi misszióknak bármiféle köze lett volna Szlovákiához”. Jozef Tomko bíboros *valódi forradalmi energiának* nevezte az audienciát (76-77). Tervezték Eduard Nécsey nyitrai püspök bíborossá kreálását *az első szlovák metropolita, Metód* székhelyén, hiszen „Esztergom is olyan székhely volt, ahol szlovák édesanyák nem kevés fia ült” (80-81). Azután már XXIII. János pápa bízta meg König bíborost a kelet-európai kapcsolatok művelésével, elsősorban Mindszenty bíborossal, akit rendszeresen látogatott (82). Magyarországgal és Jugoszláviával a Szentszéknek sikerült szerződést kötni, Csehszlovákiával azonban stagnáltak a kapcsolatok.

„A normalizáció jegyében” c. fejezet az 1968–69 utáni kommunista „normalizáció” időszakát tárgyalja. Idézzünk itt kommentár nélkül a rendkívül tanulságos megfogalmazásból: „A döntés a tárgyalások felújításáról a Vatikánnal a csehszlovák párt központi bizottságának 1970. május 22-i ülésén született ... Gustáv Husák rámutatott... hogy tárgyalt magyar kollégájával, Kádár Jánossal ... kettőjük, mint szlovák és magyar között voltak feszültségek... 1968 körül, amikor Kádár ... Bil'ak csoportjával részt vett a katonai intervencióban ... és a nyolcvanas években a kommunista Magyarország csöndesen támogatta a disszidens Duray Miklós Pozsony ellenes kisebbségi politikáját. Ezek egyházpolitikailag megnyilvánultak például a szlovák egyháztartomány genezisében, melynek létrehozását Husák támogatta és Kádár az utolsó pillanatig elutasította” (105).

„A szlovák egyháztartomány” c. fejezet egyértelműen „hungarus” ügy. Az 1859. évi események közös elemzésre várnak, úgyszintén az 1918 utániak, de nem kevésbé további kutatásra és interpretációváltásra van szükség a Csehszlovák Köztársaság „csehszlovák primásával” kapcsolatos elképzelések terén is (110-113). Igen nehezen született meg az önálló szlovák egyháztartomány. Az úgynevezett békepapok vádolták vonakodásáért a Vatikánt, holott 1938-ban a magyarok érdekében azonnal cselekedett (124). 1969-ben Štefan B. Roman, a Szlovákok Világkongresszusának elnöke is közvetített, és levelet írt Gustáv Husáknak, amelyben közölte, hogy a Szentszék csak Csehszlovákia némi kezdeményezésére vár az ügyben. „Annál inkább, mivel erős magyar hatások érvényesülnek a Vatikánban a régi magyarországi egyházszervezet végleges felszámolása ellen ... és egy vagy két püspökség létrehozását sürgették a magyar kisebbség számára” (129). Roman azzal vádolta Husákot, hogy eltúri Kelet-Szlovákia csendes ukránosítását és Dél-Szlovákia szlovák lakosságának magyarosítását. Igen tanulságos szerzőnk Husák-portréja: „szembe kellett néznie a cseh fél vonakodásával, amely kellenül viselt egy szlovákot a Prágai várban. Politikusként a negyvenes évektől konfrontálódott a szlovákiai »magyar kérdéssel«, a hatvanas évek végétől pedig híreket kapott a magyar fél újrakezdett törekvéseiről, hogy hozzanak létre Szlovákiában egy vagy két magyar püspökséget ... leginkább a nyolcvanas években kellett ellenállni Budapest és a prágai neocentralisták törekvéseinek, akik a magyar kérdést be akarták vetni a szlovák politikai ambíciókkal szemben, és kétségtelenül igyekezett függetleníteni Szlovákiát a magyar egyházpolitikai összekapcsolódásoktól. Volt Husák magyar vonatkozásainak valamiféle »konkurencia« jellege Kádár Jánossal, a magyar »gulyáskommunizmus« fő szervezőjével”, de ő a heterogén csehszlovák állam keretei között nem tudta megteremteni a kádári művet (146-147). A hetvenes években létrejöttek megállapodások a Vatikán és egyes kommunista országok között, Csehszlovákia azonban elszigetelt, Szlovákia pedig egyetlen

nemzete maradt Európának saját érsek és egyházszervezet nélkül. Nagy riadalmat keltett a szlovákok körében, hogy közben az USA visszaadta Magyarországnak a Szent István-i koronát, hiszen „lehetetlen volt nem észrevenni mint a széthullott Magyarország szimbólumát, netán a csendes igényt felújítására” (145-148).

Szerzőnk védelmébe vette a gyermekként ministráló Husákokat és katolikus előéletű elvtársait, mint Peter Colotka, Miroslav Válek, sőt Vladimír Mináč, a Matica slovenská elnöke. Magyar oldalról ezzel szemben akadályozni igyekeztek a régi Szent István-i egyházi struktúra megbontását, ami Kádár János 1972. júniusi vatikáni látogatásának is egyik célja volt (160). A végül 1977-ben létrejött önálló szlovák provincia hozzájárult a történelmi szlovák identitás megerősödéséhez, amit azonban a szocialista állam a maga eredményének tekintett (162).

„A szlovák egyházi emigráció” joggal külön fejezet a kötetben. Az első hullám az 1945–1975 között római tanulmányokat folytató papok. Nem térhettek vissza hazájukba, hanem külföldön igyekeztek szolgálni a szlovák híveket. 1951-ben Rómában Szlovák Katolikus Központot alakítottak, és *Hlasy z Ríma* [Hangok Rómából] című folyóiratuk összekötő kapocs lett a külföldi szlovákok között. XII. Piusz pápa *Exsul familia* c. apostoli konstitúciója lehetőséget biztosított a nemzeti diaszpórák missziós gondozásához, és 1953 végére Rómában létrejött a Szent Cirill és Metód Szlovák Intézet, amelynek rögtön problémái támadtak a hasonló cseh Nepomuki Szent János Kollégiummal. Az *Exsul Familia* nemzetiség, nem pedig állampolgárság szerint javasolta a missziók szervezését (163-166). A Szent Cirill és Metód Intézet nevéből a cseh fél politikai jellegű intervenciója miatt kihagyták a „szlovák” jelzőt.

A római Szent Cirill és Metód Intézet az egész újkori szlovák szellemiség egyik legértékesebb gyümölcse volt, különösen is azért, mert a szlovák katolikus egyházat üldözték a kommunisták. „A nemzet szabadság és államiság nélkül a világ számára nem létezett” (172), sőt, még a Szabad Európa Rádióban sem hangsúlyozhatták a szlovák jelleget (184). Nálunk is gyakran használták a „cseh Komárom”, „cseh Tátra” stb. terminust. A római környezetben főként a jezsuita Pavol Hnilica püspök irányított, a kuriális szervekben Jozef Tomko.

VI. Pál pápa különösen támogatta a szlovák ügyet. Szlovák püspökökre bízta Szent Cirill újonnan felfedezett ereklyéinek Rómába vitelét, az audienciákon gyakran külön említette – nemegyszer szlovákul is – a nemzetet (186). A kommunista rezsimet egyre jobban idegesítette a katolikus szlovák emigráció és az állami függetlenség nyílt hirdetése, a „klérofasiszta szlovák állam” szellemisége. Mindez az 1967. július 24–27. között a kommunista államok titkosszolgálati budapesti tanácskozásának anyagában olvasható. A

hetvenes években Prága szerette volna ellenőrizni az egyházi emigráció intézményeit, különösen a szlovák intézetet, hogy a magyar példa szerint a hazai rezsimhez hű papok kezébe kerüljön (189).

Az intézet 1968–1969- ben került a rezsim figyelmének előterébe, amikor a politikai lazulás következtében a római szlovák papok zárandoklatot szervezettek Rómába Szent Cirill halálának 1100. évfordulójára. 1969. február 13–19. között 140 tagú papi delegáció érkezett Rómába, mindössze 22 szlovákkal. A hívek zárandoklatán viszont 1250 szlovák és 90 cseh vett részt. 1969 tavaszáig 15 000-re tehető a szlovák zárandokok száma. Mindezek után Prága Pavol Hnilica püspök eltávolításán és Štefan Náhalkának, a szlovák intézet rektorának kompromittálásán fáradozott.

VI. Páltól II. János Pálig

A nyugati világ ismert erkölcsi-politikai válságának összefoglalása után szerzőnk az alábbiakban értékeli a Vatikán keleti politikáját, amelynek bírálatában „egyre nyíltabb volt az állam és az Egyház »magyar modelljének« kritikája, amit a diplomaták addig a Vatikán sikerének tartottak. A kritikus hangok ... az egykori Magyarország történelmi hagyományából indultak ki, ahol az Egyház és az állam szoros kapcsolatban volt egymással.” Különösen a lengyel kritika volt éles, mivel ez az összefonódás náluk nem létezett, és a kommunizmus idején katolikus tömegekre támaszkodhattak. „Lékai László bíboros elszántságának gyengeségét mindkét lengyel bíboros élesen bírálta” elsősorban 1978 augusztusában, a konklávé előtt (212).

1977-ben jelentkezett Prágában a Charta 77 mozgalom, amelytől a szlovák katolikusok és a szellemi élet más képviselői is elzárkóztak. A szlovák világkongresszushoz sem kapcsolták szorosan az egyházat, de vallási szakosztályát Dominik Hrušovský püspök vezette (215-217). II. János Pál munkálkodása egyértelművé tette a Vatikán keleti politikáját: volt bátorsága keresztény Európában gondolkodni, ami megdöbbentette a nyugati liberális köröket. Szerzőnk világosan értelmezi, hogy Európa válságának megszűnése nem lehetséges az európai nemzetek egysége, a keresztény erkölcsi és szellemi megújulás nélkül, amihez eszköznek jelöli a keresztény nemzetet, a szláv népek élő katolicizmusát, a kifáradó nyugati kereszténység felébredését és a keresztény Európa egységének demonstrálását, Cirill és Metód kultuszának megalapozását.

II. János Pál különleges nemzetkategoríát teremtett. Felszabadította a nemzeteket a Nyugat állampolgársági értelmezésétől, mind a marxista, mind a liberális-globalista értelmezéstől (235-236). Szerzőnk mindennek szellemében természetesen külön fejezetet szentelt a pápának „II. János Pál és Szlovákia” címmel. Szláv pápa, kölcsönösen anyanyelven érintkeztek. Cirill

és Metód elkötelezett híveként erősítette a szlovák kontinuitást. 1979. szeptember 15-én, a Hétfájdalmú Szűznek, a szlovák nemzet védőszentjének ünnepén személyesen szentelte püspökké az 1985-től bíboros Jozef Tomkót. A pápa egyik legközelebbi munkatársa volt, magas hivatalokat, különleges feladatokat bízott rá. Szentelésekor nem voltak jelen szlovákiai püspökök, ami szerzőnk szerint „annál fájdalmasabb volt, mivel a magyar püspöki konferencia képviselői” jelen voltak (244).

Prága visszautasította a tárgyalásokat a Vatikánnal, és Gábriš püspöknek nem sikerült eredményt elérni. Igen érdekes Tomášek prágai érsek működése, aki nemegyszer Csehszlovákia katolikusainak nevében is nyilatkozott, „amivel beavatkozott a szlovákiai egyház belügyeibe” (248-249).

Kísérletezett a rezsim a „magyar kártyával” is, amikor 1984. szeptember 26–27-én látogatásra hívta a Bíró Imre vezette magyar békapapi küldöttséget, hogy segítsen Ján Zabák pozsonyi esperes parlamenti képviselőségének legalizálásában. Közben az immár létrejött szlovák provincia érsek metropólita nélkül maradt.

II. János Pál a lehetőségig kedvezett a szlovákoknak, és 1983. január 6-án a Szent Péter-bazilikában maga szentelte püspökké Dominik Hrušovskýt (272-273). 1985 Szent Metód éve lett a *Slavorum apostoli* enciklika jegyében. A rezsim akadályozta az ünneplést (július 5.). Megfosztották alapvető vallási funkciójától és a szlovák nemzeti identitás formálásától, csupán a csehek és szlovákok első államának ünnepét hirdették Róma és Nyugat-Európa-ellenes felhanggal (293).

A zárófejezet az „Úton 1989 felé”. Ismert dolgok, a pozsonyi gyertyás tüntetés. A rezsimnek hátrálnia kellett. Szerzőnk fogalmazása itt is rendkívül elgondolkodtató: Korec püspök, majd bíboros rámutatott „a szlovák történelem egybeforrottságára a kereszténységgel mint a szlovák nemzeti identitás tartópillérével. Tisztelni kell a nemzetet, védelmezni a vallást. A nemzet történelmét hitének szellemében élte, ezért nem győzhették le sem hódítók sem idegen ideológiák” (313).

A kommunizmus utolsó időszakában rögtön jelentkezett a polarizáció az ellenzéken belül. A jól tájékozott világiak nehezen találtak megértésre Korec püspöknél, a földalatti egyházat pedig megosztotta a keresztény-katolikus és a szlovák nemzeti gondolkodás (317).

1989 márciusában Korec bíboros Szlovákiába látogatott, Ján Sokol nagyszombati érsek, František Tondra szepesi püspök lett. Beiktatásán Nagyszombatban a volt Egyetemi Templomban négy bíboros jelent meg, köztük Paskai László (342). 1998. január 20-án II. János Pál külön kihallgatáson fogadta a Csehszlovák Köztársaság utolsó delegációját Ján Čarnogurský miniszterelnök vezetésével. 1990. április 21-22-én a pápa ellátogatott a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságba.

*

Lebilincselő olvasmány, hihetetlenül gazdag forrásanyag. És megdöbbentő. Milyen távol került egymástól az ezeréves, azonos, egyházajú magyar és szlovák egyház! A két kötet a szlovák egyház évszázados önállósodásának küzdelme tulajdonképpen a csehek, a magyarok és persze a közösen szenvedett kommunista diktatúra ellen. Közös sorsunkból nem tanultunk eleget, sőt gyakran még kínjaink közepette is sebeztek egymást. Elidegenedésünket kölcsönös hanyagság, mulasztás, bizalmatlanság okozza. Nagy szükségünk van a 2006. június 29-én az esztergomi bazilika oltárán aláírt szlovák–magyar megbékélési nyilatkozat szellemére és főleg könyörgésére.

SZVORÁK Katalin, *Tölgyfa testvér. Szlovák népköltészet Varga Imre műfordításában* *EF. "n4t go 0Qt d" p "Lqj cppc." Paár Julianna, Cserta Balázs, Csörsz Rumen István; 2018)

Ezúttal rendhagyó módon a grafika kerül előtérbe. A CD tölgyfakoronája az ezeréves Magyarország térképét sugallja, híven tükrözve a tiszta forrás hajszálgökyérzetét. Európa kivételes adottságú térségéről van szó. Itt minden etnikum és nemzetiség – köztük a magyar – a politikai magyar/ magyarországi/hungarus/*uhorský* nemzethez tartozik. Az etnikumok, a nemzetiségek különböztek, de a modern értelemben vett nemzet valamennyiük azonos hatadata volt. Ennek a hihetetlenül nehezen megfogalmazható valóságnak szinte spirituális kifejezése Szvorák Katalin CD-je a maga lenyűgöző bizonyító erejével. Ehhez kiváló szellemi társ Andorka Tímea grafikája.

Mindezt a maga világában Bartók Béla sem tudhatta, de váteszi zsenialitásával érezte a kimondhatatlant. Ezért kísérletezett német jegyzeteiben a *hungarisch* és a *magyarisch* alkalmazásával. A szlovákok, népköltészetük „hungarikum”, a „történelmi” Magyarország alkotóeleme, de nem „magyar”. A terminológia mindaddig képtelen a politika lassan két évszázados rontásainak ellensúlyozására. A reformkori *nemzetiségből*, amelynek egyik része volt a magyar, a *magyar nemzet* és a más *nemzetiségek* diszkriminatív gyakorlata jött létre. A békecsináló hatalmak rendezése *többséget* és *kisebbséget* szült, amit a proletárdiktatúra *nemzetiséggé* minősített. Szlovákia alkotmánya szerint a szlovák nemzettel együtt él a magyar nemzetiség. Ugyanígy nálunk is nemzeti nyelvünk mellett nemzetiségi nyelvekről, kultúráról, szószólókról beszélünk.

Szvorák Katalin CD-je a tiszta forrás bartóki valóságából merít. E végte- len mélységeket ízlelő Sebő Ferenc nem véletlenül hivatkozik a múlt század hetvenes éveitől kibontakozó táncház mozgalomra. Akkoriban kezdték sejte- ni Kárpát-medence-szerte, hogy olyan örökség tör felszínre, ami véget vet- het a pénz, a politika megosztásának és bomlasztásának. Sebő Ferenc CD- ajánló soraiban joggal idézi Vikár Bélát 1897-ből, hogy a dallamok gyűjté- sének a hazai *nemzetiségek* zenéjére is ki kell terjednie... Bartók Béla egy lépéssel továbbment az említett „*ungarisch*”, „*magyarisch*” megkülönbözte- tésében, sőt javította egyik szlovák gyűjtőjének szlovák helyesírását! A CD- grafika sugallt egységének meghatározása örökösének a feladata.

A CD ezt az egységet árasztja, nem tagadva a mai realitásokat. Olyan mélységekbe pillant, ahol európai kultúránk alapjai találhatók. Igaza van Sebő Ferencnek, hogy szlovák muzsikust idéz: „A szlovák népköltészet da- lai ... a magyar népi kultúra szomszédsága, örökös kölcsönhatásban éltek egymás mellett.” Ez az *egybeforrottság* pedig akkor is megmarad, ha a mo- dern nemzeti kultúrák ma államközi kapcsolatok értelmezésében is virágoz- hatnak. A magyar–szlovák etnikai szimbiózis évszázadai azonban a mai ma- gyar vagy szlovák állampolgár véreibe is felszívódtak. Annál is inkább, mivel tömeges nemzeti identitásváltások kísérték. Mai szlovákok *még* tud- nak magyarul, vagy *már* alig, ugyanígy ez a *még* és *már* magyarrá lett szlo- vákokra is érvényes. Szvorák Katalin a maga vállalt palócságával, megoszt- hatatlan magyar–szlovák *felföldiségével*, hungarus és keresztény európaiságot sugárzó hangjával valami egészen újat teremt. Békét a mai ma- gyar–szlovák szellemi összefüggérendszerben, ami hatni kezd a mindenna- pi gyakorlatban is. Tökéletes kiejtése mindkét nyelvben és a nyelvjárások- ban minden énekében a tiszta forrást idézi. Bartók Béla *Tót népdalok* c. gyűjteményének piszkozat-kiadása, újabb készülő kötetei Szvorák Katalin interpretációjával lesznek majd teljessé.

Käfer István

KISS SZEMÁN Róbert, „*Támaszkodva, támasz nélkül...*”
A katolikus irodalom közép-európai alakváltozatai
 (ELTE BTK, Budapest 2018) 139 o.

A modern európai nemzeti kultúrákban alapvető jelentőségű a katolikus iro- dalom, a 19–20. század során átélt közös tapasztalatok révén pedig a ma- gyar, a szlovák és a cseh művelődésben hasonló, egységesen vizsgálható helyzetbe is került. Kiss Szemán Róbert irodalomtudósként, a *Vigilia* folyó-

irat egykori szerkesztőjeként, a szlovák és a cseh irodalomtörténet kutatójaként régtől fogva foglalkozik a közép-európai katolikus irodalmak vizsgálatával. Átfogó igényű monográfiája korábbi, elsősorban cseh nyelvű, Prágában megjelent munkái (*Katolické literatury ve střední Evropě – traumata a kánony*, in Kiss Szemán Róbert – Mészáros Andor [szerk.], *Středoevropské kulturní formace v boji proti komunistické totalitě*, Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány, Esztergom 2017; „*S oporou i bez oporou...*” *Středoevropské tváře katolické literatury*, Akropolis, Praha 2017) eredményeire épül, bemutatva a katolikus irodalmak közép-európai változatait, pontosabban a katolikus irodalom helyzetét, korszakait és jellemzőit a cseh, a szlovák és a magyar irodalomban.

A katolikus szerzői, tudósi pozíciót és a modern értelmezési keretet rögzítő, személyes hangvételű bevezetőt követően a nemzeti irodalmi kánonok és a katolikus irodalmak viszonyát elemzi. Bemutatva a katolikus irodalmak mai napig ellentmondásos megítélését, helyét térségünk nemzeti irodalmi kánonjaiban. Az irodalmi kánon fogalma ugyanis alapvető jelentőségű térségünk katolikus irodalmát vizsgálva. A katolikus irodalom koronként változó mértékben mindig szerepet kapott ugyan az egyes nemzeti irodalmi kánonokban, de sosem juthatott központi pozícióba, és a modern irodalomtudomány gondolati terében is máig érvényes maradt az a tény, hogy konzervatív szerzők katolikus művekkel csak kivételes esetekben kerülhetnek be a közép-európai kulturális kánonok centrumába. A katolikus irodalmaknak az irodalmi, kulturális kánon perifériáján kijelölt helyzetéből a szerző véleménye szerint két vizsgálandó kérdés is fakad: egyrészt, érdemes-e kísérletet tenni a katolikus irodalmak, szerzők beemelésére a nemzeti kánonok körébe, másrészt, e periférikus pozíciójukból fakadóan egyáltalán elvégezhető-e a magyar, a cseh és a szlovák közép-európai katolikus irodalmak összehasonlító tudományos elemzése?

Kiss Szemán Róbert megállapítása szerint valóban jócskán megnehezíti az elemzést az, hogy a kanonizációhoz szükséges lépések még nem történtek meg. Máig hiányzik, hogy napvilágot lássanak az egyes irodalmakban a katolikus irodalom eddig még meg nem jelent művei, az irodalomtudomány részletesen feltárja a katolikus irodalom recepcióját, elkészüljenek a katolikus szerzők tudományos igénnyel megírt életrajzai és a katolikus sajtó, a katolikus folyóiratok repertóriumai. Megtörténjen tehát a katolikus irodalmak kellő beágyazása a modern nemzeti kultúrtörténetekbe. A szerző azonban azt is megállapítja, hogy mindezen hiányosságok ellenére talán éppen a modern irodalomtudomány eszközeivel végzett elemzés által válhatnak a cseh, a szlovák és a magyar katolikus irodalmak jobban megragadhatóvá, ami azt is segítheti, hogy a mintegy két évszázada a térség kultúrájában jelen lévő katolikus irodalmak határozott kontúrokat nyerjenek, és a kánon esetleges

átstrukturálódásával más, határozottabb körvonalakkal rendelkező stílusok, csoportok mellett maguk is az irodalmi kánon központjába kerülhessenek.

Mielőtt azonban kísérletet tenne a katolikus irodalmak elemzésére, részletesen bemutatja a katolikus kultúrával és irodalommal kapcsolatos kutatások 1989 utáni történetét, a kutatások jelenlegi állását. Mindez azért is alapvetően fontos, mivel éppen az utóbbi bő negyedszázad fejleményei tették lehetővé a katolikus irodalom feltáró, tudományos vizsgálatát, az újjáéledő katolikus sajtó és könyvkiadás járult hozzá a katolikus irodalmi korpusz kiegészítéséhez a korábban tiltott, meg nem jelent művek kiadásával. A katolikus irodalom kiszabadulhatott addigi elszigeteltségéből, és a szélesebb társadalmi érdeklődés középpontjába kerülhetett. A cseh és a szlovák könyvkiadásban is megjelentek a katolikus szerzők művei, tekintélyes kiadók kiadásában, kánonképző könyvsorozatok tagjaiként, és alapvető irodalomtörténeti monográfiák tárgyalták a katolikus irodalom történetét, műfaji kérdéseit. A szerző felhívja a figyelmet, hogy a magyar tudományosság nemcsak magyar, hanem szlovák és cseh vonatkozásban is jelentős feladatokat végzett, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem egykori szlovák és cseh tanszékeinek a közép-európai katolikus irodalom vizsgálatában is fontos szerepük volt. Pavol Strauss műveinek újrafelfedezésében például a tanszék professzorának, a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Karán jelentős összehasonlító irodalomtudományi, katolikus szellemi műhelyt létrehozó Žilka Tibornak volt jelentős érdeme.

Az 1989 utáni (re)interpretációs kísérletek bemutatását követően a kölcsönös fordításirodalom és az elsősorban cseh–szlovák vonatkozásban erős komparatiztika jelentőségéről is olvashatunk. Az 1989 után alakult, közép-európai katolikus folyóiratok, szellemi műhelyek, katolikus felsőoktatási intézmények szerepét is megismerhetjük, kiemelve a korábban is említett, Käfer István alapította szlovakisztikai, bohemisztikai és polonisztikai műhelyt a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen és az e műhelyek szerepét részben átvevő Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítványt, illetve az Edita Párhodová vezetésével létrejött, a szlovák katolikus irodalmat közép-európai kontextusban vizsgáló intézetet a szlovákiai Rózsahegy Katolikus Egyetemen.

A kötet két további fejezete a modern irodalomtudomány szemszögéből vizsgálva mutatja be a katolikus irodalom újkori jelenségét, a szerző, a mű és a befogadó katolicitásának meghatározását, a befogadói-értelmezői horizont változását. A szerző az elemzői és az irodalomtörténeti nézőpontot is felhasználva határozza meg a katolikus irodalom újkori jelenségét, és széleskörű magyar, szlovák, cseh irodalomtörténeti áttekintést adva határolja el a közép-európai katolikus irodalmak jellemző 19–20. századi korszakait. A zárófejezet, szakítva a kötetben mindvégig megjelenő irodalomtörténeti as-

pektussal, a katolikus irodalom kulturális alakzatának, egyik tudományos vagy művészeti paradigmához sem köthető, korszakokon átívelő jelenségét elemzi. Kiss Szemán Róbert a bevezetőben is rögzített szerzői pozícióból rajzolja meg azokat a jellemző vonatkozásokat, amelyek a közép-európai térség, a magyar–cseh–szlovák kulturális tér katolikus irodalmának közös alapjait adják: a katolikus közösség minden megpróbáltatás, társadalmi változás ellenére fennmaradt folytonosságából fakadó közös nyelvet, a katolikus szimbólumrendszer nyelvi és képi állandósult referencialitását. A katolikus irodalmat meghatározó, a vallásos élmény tapasztalatából fakadó befogadói közösséget és a katolikus egyház tanításán alapuló binaritást, a Jó és a Rossz közötti különbségtétel képességének tételezését, a teológiai meg-alapozottságú, a szerző és Isten bensőséges viszonyán alapuló művészi autonómiát. Ahogyan Sík Sándor a kötetben hivatkozott Szent Jeromos-esszéjében idézi Prohászka Ottokár naplójából: „A művészet, ... mely alakot ad a hangban, alakokban a szépnek, a megsejdtítettnek, a fölségesnek, mely kinyilatkoztatásokat nyújt egy felső, szebb világból, a vallással, az örök szép forrásának kultuszával rokon ... Az egyik [a művészet] a meglátottnak alakot, a másik [a vallás] önmagát adja.”

Kiss Szemán Róbertnek az ELTE Eötvös Kiadó gondozásában megjelent kötete egyedülálló kísérlet a hazai irodalomtudományban és szlavisztikában a magyar–szlovák–cseh kulturális háromszög irodalomtörténetének jelentős, mindhárom modern nemzeti művelődésben alapvető formáló erővel bíró irányzata, irodalmi alakzata, a katolikus irodalom recepciótörténeti, tudománytörténeti, összehasonlító irodalomtörténeti és irodalomelméleti vizsgálatára. Biztosak lehetünk abban, hogy megállapításai, eredményei inspirálóan hatnak majd a további kutatásokra, ahogyan azt a szerző a mű végén maga is megállapítja: „a kötet nemcsak egy közép-európai modell fölállítására tett kísérlet, hanem ő maga is csupán egy kicsinyített modellje a témáról írható vagy írandó többkötetes monográfiának”.

Mészáros Andor

GUITMAN Barnabás, *Hit, hatalom, humanizmus. Bártfa reformációja és művelődése Leonhard Stöckel korában* (Szent István Társulat, Budapest 2017) 260 o.

A kötet tápláló gyökérzete a latin nyelv, a latin műveltség. Szerzőnk latin szakosként a latinul publikáló Leonhard Stöckel műveinek elemzése nyomán küzdötte magát a XV–XVI. századi felső-magyarországi városok, első-

sorban Bártfa művelődésének mélységeibe. Teszi ezt a legteljesebb szakirodalom birtokában, igen sok új levéltári anyaggal. A hit, a hatalom és a humanizmus tudományos tankönyvét hozta létre, előrevetítve egy majdani nagymonográfiát a jelen tanulmánykötet lazább szerkezetéből.

A szinte megdöbbenően teljes ismeretek birtokában jogosan foglal állást személy-, hely- és országnevek használatában, akár a *Felvidék*, akár a mai Szlovákia XX. századi terminusának visszavetítésében. Egyértelművé teszi a *Felföld*, a *Magyar Királyság* használatát, annál is inkább, mert a Habsburg Monarchia terminus főként a XX. század európai politikájában a Mohács utáni Magyarország létének tagadását sugallta. Ugyanez a határozottság érvényesül a *reformáció* meghatározásában: ez a *res publica christiana* megújulásának mozgalma.

A majdani monográfiában bizonyára jegyzetanyaggá módosul a „Források és szakirodalom”, illetve a „Bepillantás a reformációkutatás német szakirodalmába” vagy a „Hitélet és művelődés a késő középkori Bártfán” általános része úgyszintén, valamint a „Valentin Eck és Bártfa” c. alfejezet szorosabban kötődik majd a Régi Magyarországi Nyomtatványok, az RMNy e részének tematikájához.

„Az első reformátorok Bártfán” c. alfejezetből ide kívánkozik egy polemikus rész. Szapolyai János 1527-ban neheztelt, hogy a Ferdinándhoz hű bártfai polgárok azért távolították el Kristóf plébánost, mert gyűlölték a magyar nemzetet és nyelvet (*odio linguae et nationis Ungarorum*). Szerzőnk helyreigazítja David Paul Danielt, aki szerint itt a német és a szlovák polgárok ellentétéről van szó. Guitman Barnabás egyértelműen jelzi a helyes utat, miszerint itt a magyarországi németellenesség nyilvánul meg.

Szerzőnk elismerésre méltón birkózik Michael Radaschin nevével. Tudja, hogy horvát gyökerű, és a későbbi magyar szövegekben a hibás Radácsi forma honosodott meg. Guitman Barnabás a *Redesova* alakot javasolja, ami megint csak nem jó, mivel az nőnemű névforma. Hasonló a probléma a kaszai vértanúkkal kapcsolatban is, hiszem Kőrösi Márk a horvátoknál lehetne Križevčanin, Grodecz Menyhért pedig a lengyeleknél Grodziecki.

Érdekesen, további gondolkodásra késztetően fogalmaz „A felekezeti szervezet kialakulásának első lépései” és a „Hitviták és ellenfelek” c. fejezet. Különösen Miksa király kijelentése, aki Oláh Miklóst oláhnak nevezte. Ugyanilyen a Francesco Stancaróról, Kálmáncsehi Sánta Mártonról és Szegegi Gergelyről szóló alfejezet is.

A kötet felénél kezdődik a Leonhard Stöckel-kismonográfia, tanulmányai, tanári működése, hitvédelmi iratai, feltételezett írása a libetbányai vértanúkról, majd utolsó éve és hagyatéka. Félelmetesen időszerű és igaz a török kérdés Stöckel műveiben. A bártfai tanár elítélte azokat, akik Nyugat-Euró-

pában a törökök segítségével reménykedtek, és a muszlim hódítók integrálódásában bíztak.

„A libetbányai ügy – protestáns vértanúk” a kötet tűnődő fejezete. Szerzőnk szükségesnek tartja, hogy kifejtse a tanító és lelkész halálának körülményeit, időpontját.

Lazán kapcsolódó fejezet a „Művelődéstörténeti adatok a bártfai levéltárból”. Igazán a monográfiává bővülő-szilárduló műnek lesz ez szerves része, de e helyen és formában is rendkívül értékes.

Guitman Barnabás fiatal tudós és pedagógus. „A konfesszionalizációs modell és Bártfa – összegzés” c. zárófejezet egyetemi tankönyvbe való. Kitérően foglalja össze az elmondottakat, sőt az eddigi ismereteken túl is mutatva jelzi a további kutatások és alkalmazásuk irányát, és teljes joggal egy készülő nagymonográfia koncepcióját tárja az olvasó elé. A recenzens itt idézésekre kényszerül, hiszen szerzőnk megállapításai vitathatatlanok. Különösen is az alábbiakban, amikor a hazai protestantizmusnak a nyugat-európaítól eltérő sajátosságait foglalja össze: „ami ... a Sáros vármegyei hitvallásokat illeti, ezek célja nem a protestantizmus különböző belső ellentmondásainak felszámolása, hanem a pápához hű államszervezet képviselői előtti önigazolás volt ... meglehetősen kétségessé teszik, hogy a Magyar Királyság városainak esetében alkalmazható-e és milyen mértékben a Konfessionalisierung-elmélet” (182). A másik: „ez a térség a reformáció, majd az azt követő felekezetszerveződés egyik legjellegzetesebb hazai példájává vált. A felföldi városok polgársága szoros, határokat légiesítő kapcsolatokat ápol Erdély, Dél-Lengyelország, Szilézia és Németország városaival ... Mindez olyan közeget eredményezett, amely a szellemi, kulturális javaknak a kor adottságaihoz képest gyors és szabad áramlását biztosította ... e közeg talán legfontosabb összetartó ereje német gyökere, németnyelvűsége volt.”

A melléklet, a bibliográfia, a mutató önmagáért beszél. A recenzens restelné, ha formai következetlenségeket kritizálna. Az egész kötet – nem győzőm hangsúlyozni – folytatásért kiált, hiszen nemzetközi, mai nemzetek közötti értékeket tár fel.

Käfer István